

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

Atminių tekstelis Juozui Apučiai

Ak, Juozai! Kokios braukytos prisibraukytos, žymėtos prisižymėtos Tavo knygos, kiek citatų paskaitose, rašymuose, kiek bandymų ką sučiupti Tavo bėgančiuose sakiniuose. Ir vis nebaigta, sustota, palikta; pritrūkdavo pasitikėjimo, o gal kažko kito. Vis galvojau, kad kiti padarys geriau. Negali pasakyti, kad nedarė, kad nepadaryta, o vis kažko trūksta, kad suvoktume, kas buvo (yra) Juozas Aputis. Pilnio gal ir pakaktų, bet to, kas yra ir lieka kaip ypatinga tuštuma, nepaimama, nesuimama, o gyva, maitinanti. Ta mintis, negaliu atsiminti, tad negaliu ir surasti – iš kur, tik žinau, kad ji Juozo: tos tuščios vietos man kalba daugiau už pilnąsias. Bet ko reikia, kad kalbėtų? Gal, kad būtum, kur esi buvęs ar buvusi – ir daugiau, daug daugiau kartų daugiau nei iš tikrųjų: kur horizontas už miško su besileidžiančia saule, kur dobiliena, padžiūvusios galvutės, suskirdęs takas, šuniuko balsas. *Atminai*, *atminių* novelės – Juozas Aputis įžengė į atminties lauką – neapeinamą. *Atminties kultūra*, – sakome; bet kas ji būtų be kūrybos, kas ji būtų – bent man – be Juozo Apučio.

Jūratė Sprindytė, kurios galvoju apie lietuvių moderniąją prozą labai pasitikiu, ragino ir mane dalyvauti Juozo Apučio konferencijoje. Vėliau – parašyti atsiminimų. Nei to, nei to – tik tekstelis, nors ir gražiai pavadintas – *atminių*. Galbūt, galbūt dar grįšiu, gal man pasiseks pasakyti, kodėl vieną kartą taip giliai mane buvo persmelkęs „Žalias laiko vingis“ (dar nebuvo parašyti Antano Ramono *Balti praėjusios vasaros debesys*), debesys, debesėliai: „Balti debesėlių kamuoliukai vienas prie kito glaudėsi taip aukštai danguje, jog tarpais atrodydavo, kad jie yra anapus saulės. Buvo toks įspūdis, lyg iš tų švelnių debesėlių sproventų kokia galinga šilta akių šviesa.“ *Galinga šiltų akių šviesa* – kokia jungtis, kokia visuotinybė. Ir kodėl, kažkelintą kartą skaitant „Ratu palei ežerus“, *nutoilkė mintis*, kad per vandenį tiesiai „atleikia traukinys ir atveža šimtmečius lauktą mylimą žmogų“. Kaip stipriai reikia atsiminti, atsiminti ir kalba, kad taip *nutoilkytų*.

„...kartu su mumis vaikšto ir praeities šešėliai“

Taip, ir tikrovė vis labiau nyksta: gal ir todėl taip gražiai sureagavau į Rimvydo Stankevičiaus poezijos knygos *Šermuonėlių mantija* (2017) frazę: „Mano tikrovės jau seniai niekur nėra...“ (eilėraštis „Septyni nusiskundimai“). Nebėra, kad eičiau ir sutikčiau – kiek mylimų žmonių, kurių labai pasiilgau. Kad sutikčiau Juozą Aputį, kad pamatyčiau savo namų kieme, kaip jis išlipa iš mašinos; toks prisiekęs vairuotojas, kartą, labai seniai, vežęs mane savo geltonu *žiguliuku* – tokia ryški, lyg pienės spalva... Bet jau kita mašina ir kitas laikas, Juozas užvažiavo, kad pasirašyčiau – taip, dėl Sigitos Gedos; kaip išgyvensim, jei vienas kito neužstosim. Gal su tikrove ir kitaip: kol esi, yra ir tavo tikrovė, visa tavyje, visa, kiek pajėgi turėti, kol gali atsiminti. Kol dar pajėgi.

Epizodai su Juozu vienas po kito. Kartais ir sunkūs, juk sureaguodavo ir nelauktai, ir nebūtinai teisingai. Iš sunkiųjų – kartu su Juozu Apučiu ir Albertu Zalatoriumi (turbūt 1989-ieji) važiuoju į Anykščius minėti Jono Biliūno. Juozas nepaleido iš rankų dzūkiškos (iš Zervynų) naminukės butelaičio. Kažkas jį labai slėgė. Piktai sureagavo į mano bandymą kažką pasakyti – maždaug: ką pati apie tai išmanai. Šį tą išmaniau. Šį tą žinojau. Bet, laimė, ir apsirikau. Gražiai ir talentingai moteriai, ištarusiai apie Juozą, kad tai jos žmogus, kad kito nei buvo, nei bus, sakiau: beviltiška, nebesiskaudink širdies, jis nepaleidžia iš rankų butelio. O paleido. Džiaugiaus dėl to ir tyliai atsiprašiau, kad taip galvojau ir sakiau. Turėjo valią, kylančią iš labai stipraus prigimtinio kūrybingumo. „Motina mano buvo iš Anykščių krašto“, – toj kelionėj prasitarė. Nežinojau, maniau, kad iš vietinių. „Mažai ir aš apie ją nežinojau“, – pasakė.

Dirbom kartu Nacionalinės kultūros ir meno komisijoje – tokių žmonių joje buvo, kai dabar pagalvoju: šalia Juozo – Bronius Kutavičius, Valentinas Antanavičius, Regina Maciūtė. Atsakingi, susikaupę. Apie sumanymą parašyti *atvers-tinių novelių* per kažkurią pertrauką tada kalbėjomės. Atrodo, kad tiksliai tada į jo sumanymą sureagavau, pagyvėjo. Lyg nujaučiau, kad svarbiųjų jo kūrinių siužetai yra iš jo paties tikrovės, kad yra kažkaip prasitęsę. Kad ta prasitęsusi (ir galutiniu nutrūkimu) tikrovė vėl atgyja, jaudina, gaudina. „Ak, Benai!“ – gal ryškiausias atvejis. „Apsireiškę žmogus, kurio nematė penkiasdešimt metų!“ Sunkus, skaudus toks *apsireiškimas*, bet ar tikrovė gali kitaip išlikti, išsilaikyti, sugrįžti. Gražinami jauni laišukai – su prierašu: *Bijau, numirsiu, prapuls, neturiu kam palikti*. „Siaube, galvojo jis, baimindamasis skaityti savo laiškus, kokie gra-

žūs šeši žodžiai, juk tai – kokios novelės žodžiai.“ Tie gražūs šeši žodžiai yra atsinaujančio siužeto ašis, *atverstiniai*.

Kelis kartus paskambino iš Zervynų – sykį sakė kalbą užsilipęs ant stogo, tada geriau girdėti. Pasakojo, kaip vos kaip reikiant neįkliuvęs, kai be jokių pasiklausimų miške prakirtęs kelią gandrams priskristi prie lizdo. Apie kates kalbėjo. Ir apie tai, kad nelabai mėgstas, kad kas pas jį lankytųsi. Tas nepaaiškinamas įvykis rašytojų suvažiavime, kai dar rinkdavom kam čia premiją, Valentino Sventicko, tuomečio pirmininko, išrūpintą, atiduoti. Kažkaip su Juozu gavom vienodai balsų – man atrodė nesąmonė, bet premija buvo padalinta. Rytojaus dieną Juozo balsas iš Zervynų – čia aš, kita Viktorija... Gal nuo to laiko tarp mūsų atsirado tas šiltas kamuolys, kurį žmonės perduoda vienas kitam kalbėdamiesi, prisimindami – jei jau ir kaip buvusios tikrovės dalį. Iš čia ir paminėjimas knygos *Vieškelyje džipai* P. S. „2004 metų vasario 4 dieną lyjant“. Patvirtinimas įrašė ranka 2005. II. 11. Horacijaus (knygos epigrafo) pakartojimas balsu: „Mutato nomine de te fabula narratur“; pasakojama apie tave, tik vardas kitas. Tiksliau apie *Vieškelyje džipai* pasakyti, negu pasakė pats Juozas, gal ir negalima: „Nauja knyga yra tarytum kokie galimų autoriaus pavidalų, jo aplinkos, žmonių, su kuriais susitiko ar tikrovėje, ar savo novelėse, paveikslai; gyvenimas čia užsidaro savotiškame rate. Už nugaros kartu su mumis vaikšto ir praeities šešėliai. Jie skiriasi nuo tikrųjų – juos galima pasverti minčių ir jausmų svarstyklėmis.“

Taip, nuo Horacijaus ir dar prieš jį žmonės pasakoja ir pasakojasi; keičiasi laikai, situacijos, vardai, bet išlieka žmogiškųjų problemų atpažinimo ženklai. Pasakojimuose įsispaudžia galimi autoriaus *pavidalai* – ne visu savimi, o tik pavidalais susitinkama su kitais. Kuriančiam, kūrybingam nebėra svarbu – tikrovėje ar tekste.

Daug kartų esu atsivertusi Juozą Aputį. Patirdavau atitikimų, kažkokio džiaugsmo, neatskiriamo nuo liūdesio. Gal jau prieš dešimt metų – toks būsenos atitikimas, perimta Juozo Apučio kūrybos vakaro nuotaikos – gražaus minties žiburiavimo, grįžimo – gręžimosi atgal, gyvenimo jutimo – jautimo (*dabar vis labiau girdžiu kelio garsus, traukinių, tolstančių ir artėjančių nuo Viduklės...*), metoniminio kalbėjimo minkštumo, gailumo, gražumo, kurio negalima atimti ir iš paties skurdžiausio, paties sunkiausio gyvenimo („Kojaitės, porykit!“). Empatija gyvenimui, jo mažiesiems. Klausydamosi skaitomo teksto, girdėjau, kaip skaidriosios, grynosios, aukštosios Apučio metaforos dabar virsta jutiminėmis metonimijomis. Daugiau to, kas vyksta pažemėje. Todėl toks organiškas yra ir

atvertimo (virsmo) judesys: *atversti* ir *perversti*, *perkeisti*. *Atverstinės novelės* – grįžti ir rasti, rasti pasikeitusius pavidalus, regimus iš savo paties pasikeitimo.

Pasakojimo prigimtinis intencionalumas – negalima pasakoti be intencijų. Išskirtinis Apučio kaip pasakotojo bruožas – pasakojimo perspektyvų keitimas, kaitaliojimas – iki *atvertimo*. Knyga jau užversta, užmiršta ar pamiršta, bet vieną akimirką ją *atverti* ir gyvenimas teka toliau.

Ratu, jei net ir tolyn.

Ratu, jei net atgal.

Kalbos keitimasis – vienas įdomiausių dalykų. Nebėra, beveik nebėra žemaitybių (nebent intonacijoje), lyg kokia kitos patirties patina Apučio kalba ima dengti dzūkiškoji kalbėsena: žodžiai, jų formos, kreipiniai – jais nustatomas ontologinis santykis, net jei visai kasdieninis, jei tik kaimynų pokalbio per tvorą.

Tą savotišką arba itin savitą, aputišką, ratą jutau ir įdėmiai skaitydama Petro Braženo „Lietuvių literatūros lobynui“ parengtą tomą *Tolimas Balčios kraštas*. Ir norą dar pabandyti nors kokį trupinį *pasverti*. *Pasvarstyti*.

Galimo mąstymo perspektyvos įrašymas priešlapyje: „Stilius kaip prigimties kodas“; lyg ir pradėta, bet dar netoli tenueita, išblaškyta. Bandyti sugrįžti.

„Ieškok švytinčio krūmo!“

Pritraukta esu ir liksiu to Juozo Apučio imperatyvo: „Ieškok švytinčio krūmo!“ Taip ir pro rūsčiausią prozą prasišviečia poezija arba giliausi mitiniai archetipai: Justino Marcinkevičiaus *Liepsnojantis krūmas* (1966-iejį), o po beveik keturių dešimtmečių Apučio *švytintis krūmas* iš esė „Ilgesio krūmas“ (2003). Viskas lyg ir paprasta: vieną neįprastai šiltą rudens vakarą pro pirkios langą (aišku, kad tai Zervynose) pievoje pasimato šviesulys, beveik baltas, su gelsvais atspindžiais.

Ne iš eilės, bet per trumpą laiką tas nekasdieniškas vaizdas pasirodė keletą kartų. Miškais nuėjau iki tos vietos. Tai buvo karklo krūmas, aplipęs pūkuotais „kačiukais“. Keista: pievoje krūmų buvo labai daug, o toks švytintis, ateinančios žiemos nepaisantis – vienas! Tik vienas krūmų gausybėje – ir todėl taip išsiskiriantis ir viliojantis prieiti. Bent jau pamatyti.

Galima būtų šiuo esė aiškinti Apučio kūrybos genezę. Prieiti ir bent pamatyti, kas tarsi šaukiasi pamatymo ir supratimo. Nueiti. Jei ir miškais, ne keliais ir ne takais. „Bent jau pamatyti.“ Ir pabandyti pasakyti, kad yra tas švytintis krūmas. Kad žmogus turi jo ieškoti. Perkeltinės žmogaus prasmės yra čia pat, būties artume, artybėje. Iki jų galima nueiti. Prisisiekti.

Ne iš filologinių pareigų ir ne iš Juozo Apučio kūrybos tyrinėjimų šis mano bandymas kažką pasakyti. Labiau iš asmeniško santykio, netgi iš dėkingumo, kad buvau tarsi įsitraukta į jo lauką, nelaukta tarsi apdovanota šilto dėmesio; gal labiausiai laiku, kai buvo rašoma knyga *Vieškelyje džipai*. Aputis gal ir ne kartą yra sutikęs, kad be asmeniškumo nėra ir kūrybos, ką kalbėti apie menkesnio rango rašymus; taip, asmeniška yra mūsų patirtis ir kitokia būti ji negali. Žmogiškieji ryšiai yra patys didžiausi įpareigojimai ir įsipareigojimai. Jie persmelkia ir literatūrą. Nekaupiu archyvo, neišsaugau gal ir svarbių popierių, o per visą laiką, kiek nebėra Juozo Apučio, stalčiuje vis pačiupinėju kvietimą į jo 70-mečio vakarą 2006 m. birželio 8 d. 18 val. Rašytojų klube; du sudžiūvę lapeliai, „priedas“: „Po visam kviečiu į antrą aukštą pasižmonėti“; gal dėl to „priedo“ kvietimą ir pasidėjau, kad toks sakinyš, kad tas „po visam“, lyg Varnių šventoriuje girdėčiau tėvą: *po visam* Ričkus prašė užeiti...

Pirmosios Juozo Apučio knygos man labai svarbios: *Žydi bičių duona*, ką tik išleista, nusipirkau 1963 metais, rugpjūčio mėnesį, laikydama stojamuosius egzaminus į Vilniaus universitetą, į tą patį Istorijos-filologijos fakultetą, kuri Juozas buvo baigęs prieš trejus metus... Tą pačią dieną Čiurlionio gatvės bendrabutyje ir pradėjau skaityti, neišmanydama, kaip tiems stojamiesiems rengtis. Pataikiau, nes per vieną vakarinę tautosakos paskaitą spalio mėnesį Donatas Sauka staiga paklausė, kas esate skaitę Apučio knygą *Žydi bičių duona*? Galėjau kažką pasakyti, bet atrodo, kad ne tai, ko dėstytojas tikėjosi. Dabar matau, kad pabraukytas „Judėjimas“; tikriausiai vėliau, bet jau seniai, nes reagavau į savo pačios patirtį, į ilgus važiavimus žiemą šaltais autobusais užšalusiais langais:

Netoli plento per lauką eina žmogus, paeina keletą žingsnių, atsuka nugarą vėjui, atsikvepia ir vėl žengia, tvirtai statydamas kojas, plasnodamas skvermais ir nesurištom kepurės ausinėm. Vis trinu ir trinu stiklą. Bėga pro šalį medžiai, stulpai.

Bėgantys medžiai, stulpai, viltis, kad parvažiuosi, kad priekyje vieškelis nebus užpustytas. Ir ta pabaiga: kaip dabar galvoju, gal ir esmingiausias Juozo Apučio

bruožas – tas staigus atsivėrimas, tas širdies atlapojimas, kai ją sprogdina toks gerumas, tokia meilė visam, kas gyva, gyvena ir kas mirs, išnyks. Būseną – lyg išvydus tą *švytintį krūmą*:

Mano gerieji bičiuliai, sustirę keleiviai! Visi stotelėse išlipsim ir nueisim; visaip – ir pavėjui, ir vėjui atstatę veidus, kaip viskas, kas matyti pro pirštu pratrintą stiklą.

Taip, visi savo stotelėse išlipsim ir nueisim – *visaip*, kaip pajėgsim, kaip mums reikės: ir pavėjui, ir vėjui atstatę veidus... *Mažuose atsakymuose į didelius klausimus* Juozas prisiminė tuos „Judėjimo“ sakinius, jų pavidalus galima ne viename tekste atpažinti. Pirmosios knygos pavadinimas – *Žydi bičių duona* – visad atrodė ir poetiškas, ir iš to prigimtinio kaimo, gamtos jutimo, iš pasaulėvokos, kurią galima apibrėžti kaip *horizontą nupjautų dobilienu lauke*. Bet *dobilienos, horizontas* ir *šuniukas*, bėgantis priekyje, jau iš antrosios knygos *Rugsėjo paukščiai* (1967); dėmesį į ją jau tiesiogiai atkreipė Donatas Sauka, lakonišku paliepimu: *reikia perskaityti*. Nusipirkau ją 1967-ųjų vasario 7-ą; ypatingas ir mano pačios laikas, ketvirto kurso pavasario semestro pradžia, grįžau per pūgą Žemaičių plentą iš Žemaitijos, pro Nemakščius, vežiausi prirašytus lapelius, pirmąjį bandymą kažką pasakyti apie Sigito Gedos „Pėdas“. *Komjaunimo tiesa* ją išspausdins po poros mėnesių. Po truputį įeidinėjau į literatūrą, laimė, į svarbiausius autorius. Juozas Aputis buvo tarp jų. Ir visam laikui įsidėmėjau apsakymą „Dobilė. 1954 metų naktį“. Mano sąmonėje tai pirmas taip gerai struktūruotas naujosios lietuvių prozos tekstas. Du kartus paminėjau Donatą Sauką – liudiju, kad jis Juozą Aputį išskyrė iš savo laiko prozos, tikrai apie jį galvojo. Gali būti, kad rengėsi ir rašyti. Prie Saukos ir Apučio ryšio dar grįšiu, bandydama bent trumpai paliesti ir man svarbų Apučio indėlį į Broniaus Radzevičiaus likimą.

Daugiau galvojau apie poeziją nei apie prozą. Bet buvo taip, kad ir rašydama apie dabarties poetus, vis susitikdavau ir su Juozu Apučiu. Toks pastovus, lyg budintis taškas mano sąmonėje yra Juozo Apučio apsakymas „Tylėdami važiavo greitai“ (rinkinys *Horizonte bėga šernai*, 1970). Galvodama apie Sigitą Gedą, apie Marcelijų Martinaitį, tą apsakymą vis tarsi pasišaukdavau. Galiausiai knygoje *Tragiškasis meilės laukas* net įdėjau ištrauką. Važiuoja trise, atpažįstami paveikslai: vairuoja tas, kuris panašus į Aputį, greta sėdi primenantis Gedą, už jų nugaros – „trečiasis, ilgas ir plonas, išdžiūvusiu veidu“, pieštas iš Martinaičio povyzos. „Greičio aš juk ir nemažinu, – pasakė vairuotojas, kurio galvą supo reti

plaukai. – Svarbiausia, pasitikėkim savim ir vienas kitu.“ Kelią važiuojantiems perbėga katinas. Ir visi trys leidžiasi katino gaudyti. Patys sau užsideda nesuvokiamą pareigą. Apsakyme veikia neaiškios galios. Sąmonės kelionė, kurioje dalyvauja likimas, prasmės ieškojimas, azartas, kova, apakimas, gailėstis, praradimas. Nuojauta tragedijos, kurios galiausiai nepasiseks išvengti.

2010 metų kovo 3-ią atsiverčiau Sigito Gedos „Optimistinį eilėraščių 50-mečio progą“, paskirtą Juozui Apučiu:

Aš sapnavau,
kad mes abudu stovim
tuščiam lauke...
Aš klausiu:
„Kas išliks?“
Ir tu sakai:
„Liks kaukolių tvirtovės,
kurių lig šiol
nenukariavo nieks...“

Toks tas optimizmas, dar 1986 metais, – su šios kartos (ją įrėmintų gimę maždaug tarp 1935–1945) tragiškuoju pasaulėvokos dėmeniu, su neįveikiamomis kaukolių tvirtovėmis. Ir gal niekad nebuvo ir tikriausiai nebebus tokio ypatingo tos kartos kūrybingųjų žmonių *tinklo*, tokio tankaus tarpusavio jautimo; tinklo akys ir akelės, vienoj vietoj susitraukiančios, susiaurėjančios, kitoje – platesnės, lyg atsiveriančios. Juozas Aputis nebuvo komunikabilus, jo paties vidinis sąryšingumas kompliktuotas, kaimietišškai drovus, su vargo, nepriteklių prieskoniu, su nuo jo prasidedančiu drovumu, netgi kompleksuotumu. Bet turėjo tikros meilės žmonėms, ypač talentingiems. Tokia susikaupimo minutė 1975 metų pabaigoje, toks įrašas dienoraštyje, toks to sunkaus laiko dvasinis dokumentas, kad daug ką reiktų matyti jo šviesoje:

Norėčiau, kad visi draugai gerai žinotų: negalima vieniems kitus negailestingai, žiauriai ir kartais kvailai būti, spaudyti į mūsų gyventą laiką – reikia kabintis, susisieti viduje, reikia daugiau tikėjimo, tikėjimo ir mažiausiai pastangų išplaukti į paviršių. Reikia nebijoti pasmerkimo, paniekos ir neįvertinimo. [...] Jeigu būtų ant mano kapo koks akmuo, tenai galėtų tikti žodžiai: ką gavau, už viską sumokėjau (be taško ir be daugtaškių!).

Ypatingai didelės sėkmės linkiu Sigitui, Jonui Juškaičiui, Romui Granauskui, Marcelijui, Henrikui, Petru. Tie talentingi žmonės turi palikti jokiais brūžekliais neištrinamą pėdsaką, tik jiems reikėtų giliai ir atvirai su savim (viduje) pasitarti ir eiti dar tiesiau.

Noriu, kad ir bjauriausios šnekos nors vienam iš pažįstamų, artimų žmonių galutinai neišmuštų manęs. Buvau bjaurus, bet ir daug ką mylėjau.¹

Iš čia – iš to įspūdingo gero linkėjimo kitiems, tiems, kurių artimumą jau-tė, bet rato niekad neuždarė, vis įsileisdamas ir naujų žmonių, dar vienas žingsnelis – į Donatą Sauką ir į Bronių Radzevičių. Buvo toks netikėtas literatūros žmonių susitikimas 1986 metų žiemą Nidoje, kūrybos namuose – prieš Juozo Apučio penkiasdešimtmetį: ta proga jis ir buvo „apklausinėjamas“ Juditos Vaičiūnaitės, Liudviko Gadeikio, Emos Mikulėnaitės, Rimanto Šavelio, Donato Saukos. Tada Donatas Sauka klausė apie „Praradimo aidus“ (iš *Horizonte bėga šernai*), apie atvirą, stiprų asmeniškumą, ar nesąs tas asmeniškumas lyrinei prozai ir pavojingas. Ir – apie Bronių Radzevičių: „Kokių minčių kilo apie menininko grumtynes su medžiaga redaguojant B. Radzevičiaus raštus? Ar davė Tau ką pačiam tas redagavimas, ar ne tik pareigą atlikai?“² Ir atsako – iškart esmingai. Radzevičius – *neįmanoma priešingybė* planingai dirbamiems literatūros darbams. Jo raštų kalnai – „lyg kokia lava tenai veržiasi žmogaus likimas, žmonių likimai, peizažai, svarstymai, išgyvenimai, ir visa tai virste virsta netašytais luitais, nestabtelint tenai, kur kitas gal džiūgautų ir psychologizuotų net kelias įtempto darbo dienas“. Nuostaba, išskirtinumo pripažinimas: „Kas įduos tą širdies, deginančių smegenų magnetą, kurio pritraukti tie reginiai virstų iškalbingomis vertybėmis, virstų pagaliau menininko grumtynėmis ne vien tik su medžiaga, bet ir su gyvenimu.“ Išvada: „atrodo, kad dar neatėjo Radzevičiaus laikas, dar šūkčiojama iš inercijos, iš įsibėgėjimo, dar purkštaujama, įnirtingai aukštinant savąjį Olimpą.“³ Kiekvienam tas savasis „olimpas“ svarbus, bet Aputis gebėjo pamatyti ir kitus olimpiečius – savosios literatūros pirmiausia: Joną Biliūną, Petrą Cvirką. Bronių Radzevičių, jaunesnį, jaunesnės kartos. Pasakyti apie didelį ir sunkų darbą paprastai: sutvarkyti Radzevičiaus raštus kam nors būtinai reikėjo.

1 Juozas Aputis, „Iš ankstyvųjų dienoraščių“, *Metai*, 2016, Nr 5–6, p. 107.

2 Idem, *Maži atsakymai į didelius klausimus*: Pokalbiai, esė, Vilnius: Alma littera, 2006, p. 28.

3 *Ibid.*, p. 28–29.

Itin vertinu Apučio parengtą Broniaus Radzevičiaus novelių knygą *Link Debesijos* (1986) – pirmąją iš šio rašytojo literatūrinio palikimo tritomio. Toks visuminis autorinis darbas – parengta, parašyti paaiškinimai ir puikus įvadinis straipsnis „Kaip debesų šešėliai plaukia mūsų pavidalai...“ – eilutė iš Radzevičiaus eilėraščio. Poetinio mąstymo apie literatūrą arba spontaninės, pirminės, natūralios literatūros fenomenologijos atvejį. Eilėraščio citata, tarsi duodanti toną mąstyti apie tai, kas ir jam pačiam buvo artima: tos miško laukymės, arba *erčios*:

Ir dabar mes sapnuojame
miško laukymes ir
vėją, ir medžius, ir debesų
bėgsimą – lemtie –
kaip debesų šešėliai
plaukia mūsų pavidalai...

Rašydamas apie Radzevičių, Aputis bendrino ir savo paties patirtį, norėjo pasakyti už visus rašančius:

Nuo nevilties, nepasitikėjimo bangos – ant nesutramdomo džiaugsmo keteros, o paskui žemyn, į nusivylimo prarają – šitaip tikrą menininką blaško didžiausioji jo meilė – kūryba. Kartais jau atrodo, kad visą gyvenimą, visą pasaulį, kiek jo įmanoma aprėpti, jau gali sutalpinti, o gal net sutalpinai ant plunksnos smagialio, kaip sakydavo V. Folkneris, bet vėl prasmė? Kam? Ką duoda tavo kūryba žmogui? Ar ji stumtelėjo nors per žingsnelį arčiau harmonijos, tobulybės? Gal tavo kūryba tiktai tau yra viskas, o kitam?⁴

Kūryba, apie kurią rašoma, tarsi tikrinama savimi, matymu, girdėjimu, pajautomis, klausimais: „Kas žadina tavo mintis ir pajautas visuose B. Radzevičiaus apsakymuose?“, „Kur yra tas traukos magnetas?“ Radzevičius jautė ir mąstė *lietuviškai* – tas lietuviškumo ryškinimas išlieka kaip ir jam pačiam svarbi manifestacija. Tiesos, sąžinės, moralės atsvaros. „Tiesa buvo jo kūrybos turinys ir forma. Žmogiškumas – jo kūrybos gelmių gelmė, prasmė ir atrama.“⁵

4 Juozas Aputis, „Kaip debesų šešėliai plaukia mūsų pavidalai...“, in: Bronius Radzevičius, *Link debesijos*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 16.

5 *Ibid.*, p. 21.

Du talentingi, dar stiprūs esmingai parėmė trapų Broniaus Radzevičiaus likimą – Juozas Aputis ir Arvydas Šliogeris.

Tas gilėjantis 1980 metų rudenį, kai Radzevičiaus sąmonė ėmė temti – lyg nebeatlaikydama to baltos šviesos plūsmo, kuris dar paliudytas jo paskutiniajame laiške. Aputis viską žinojo – „kažkokie klaiūs dalykai dedasi aplinkui! Buvo toks mielas, draugiškas žmogus“, – įrašė dienoraštyje: po poros mėnesių: „Širdis kaip įpjauta, bet ji sudiržusi vis tiek smarkiai: protu labiau suvoki visą tragediją, įvykusią su B. R., o jausmais – nelabai.“⁶ Ir netrukus atsisėda prie Radzevičiaus romano – iš viso 1450 puslapių. 1983 metų pabaigoje jausdamas nerimą dėl savo kūrybos rūpinasi ir Radzevičiaus išleidimu: „Kad tik viskas būtų gerai su B. R. knyga!“ O juk galėjo būti visko – ir dėl to, kad savižudis. Žinojo apie mirtį viską iki smulkmenų, iki kraupių detalių. Bet tas žinojimas nekeitė požiūrio į kūrybą; atvirksčiai, kalbėdamas apie noveles, jautė ir kitiems kalbėjo apie jų skaidrumą, tvirtino, kad gilusis Radzevičiaus kūrybos klodas – išmintingas susimąstymas, sielos skaidrumas, tikras jausmas. Tokie atvejai, tokie ypatingi ryšiai, kurie ir tarp rašytojų atsiranda ne tiek iš asmeninio bendravimo, kiek iš kūrybos, yra nepaprastai įdomūs. Kalbėdamas apie Bronių, Aputis daug ką pasako ir apie save. O tai, kas cituojama iš Radzevičiaus kūrybos, atrodo lyg tas *švytintis krūmas*, kurį būtinai reikia pamatyti.

---

6 Juozas Aputis, „Iš ankstyvųjų dienoraščių“, p. 114.